

УДК 658:664.3

Т.Г. Волощук  
Національний університет  
харчових технологій

## ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗІ

*Охарактеризована система державного регулювання експортної діяльності підприємств олійно-жирової галузі. Визначені головні засоби регулювання зовнішньоторговельної діяльності операторів олійно-жирового ринку. Проаналізована динаміка експорту продукції олійно-жирової галузі та характер її взаємовпливу з використанням експортного мита на насіння соняшнику. Розглянута ефективність державного регулювання.*

**Ключові слова:** олійно-жирова галузь, експорт, державне регулювання, мито, обмеження, зовнішня торгівля, ефективність.

*The description of the system of the governmental regulation of the export activities of the oil and fat industry companies. The main instruments regulating foreign trade activities of the operators of oil and fat market. The dynamics of export in oil and fat industry and its co-relation with the use of export duty on sunflower seeds are viewed. The effectiveness of governmental control.*

**Key words:** oil and fat industry, export, governmental control, duty, restrictions, foreign trade, effectiveness.

В сучасних умовах переходу української економіки на важелі вільних ринкових відносин та поступової інтеграції її в світову господарську систему, питання ефективності державного регулювання експортної діяльності українських підприємств є надзвичайно актуальною проблемою. Важливість збільшення експортних операцій вітчизняних підприємств підвищується також загальними кризовими явищами в економіці, дефіцитом торговельного балансу, різким зменшенням внутрішнього попиту в країні та знеціненням національної грошової одиниці. Олійно-жирова галузь є однією з найефективніших галузей агропромислового сектору України, на сьогодні вона є єдиною з галузей народного господарства України, яка демонструє позитивні показники роботи та здійснює стабільні відрахування до державного бюджету в умовах економічної кризи.

### Постановка завдання:

- проаналізувати систему регулювання експортної діяльності підприємств олійно-жирової галузі;
- дослідити динаміку експорту продукції олійно-жирової галузі та характер взаємовпливу з використанням експортного мита на насіння соняшнику;
- розглянути ефективність державного регулювання.

**Результати.** З моменту набуття незалежності Україною, коли країна поступово рухалась від повного протекціонізму до засад вільних ринкових відносин та, відповідно, вільної торгівлі, олійно-жирова галузь пережила багато кризових явищ. Адже, коли держава «відпустила» ринок олійні культури почали вільно вивозити до інших країн світу, відповідно, це призвело до падіння попиту на готову продукцію. Такий різкий перехід від адміністративно-командної економіки до засад вільних ринкових відносин зруйнував багато галузей народного господарства. Але поступово була сформована нова система регулювання зовнішньоекономічної діяльності України, яка включає в себе два головних джерела регулювання:

- національне законодавство, яке встановлює режим експорту та імпорту товарів;
- торговельні угоди (двосторонні та багатосторонні) уряду з урядами інших країн.

Вони, в свою чергу, включають низку засобів державного регулювання, які прямо чи опосередковано впливають на експортну діяльність підприємств (див. Рис. 1). Розглянемо кожний з засобів державного регулювання з точки зору впливу на здійснення експортної діяльності підприємствами олійно-жирової галузі.



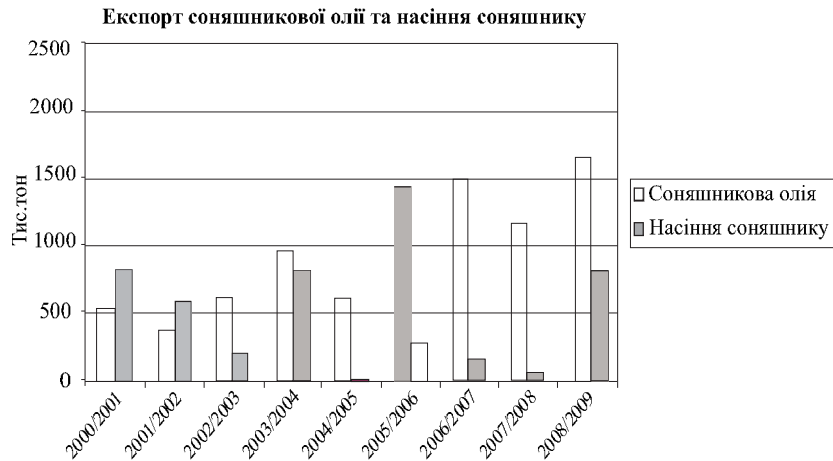
Рис. 1. Система регулювання зовнішньоторговельних відносин [4, с. 50—55]

**Митні тарифи.** Центральним аспектом в системі державного регулювання діяльності підприємств олійно-жирової галузі<sup>1</sup> є відсоткова митна ставка на вивезення насіння олійних культур. Як уже зазначалося вище з метою стимулювання виробництва кінцевого продукту та задля захисту галузі було впроваджено 23 % експортне мито на насіння соняшнику з прийняттям Закону України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» (від 10.09.1999 р. № 1033-XIV). У 2001 р. Законом України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» (від 21.06.2001 р. № 2555-III) експортне мито зменшили до 17 %, а також вилучили положення, відповідно до якого попередні ставки вивізного (експортного) мита мали діяти до 01.07.2002 р. З прийняттям Закону України від 7 липня 2005 року № 2773-IV «Про внесення змін в Закон України «Про ставки експортного мита на насіння деяких видів олійних культур», який набув чинності після вступу України до СОТ ставка мита ще зменшилась. Закон передбачає щорічне зниження мита на 1 % (до 10 % в кінцевому періоді) після вступу України до СОТ [3, с. 52]. На сьогодні ставка експортного мита становить 13 %. Якщо аналізувати системи державного регулювання всередині інших двох країн лідерів на світовому ринку соняшникової олії, то ми побачимо, що вони також будуються на використанні експортного мита:

- Росія: експортне мито на насіння соняшника — 20 %, але не менше 30 євро за тону;
- Аргентина: експортне мито на насіння соняшника — 32 %.

<sup>1</sup>Олійно-жирова галузь включає виробництво олії та маргарину, відповідно в такому співвідношенні 80 % та 15 %. Інші 5 % включають майонез, туалетне мило та інше. На сьогодні питома вага виробництва соняшникової олії в загальному виробництві олії складає більше 95 %.

Зі введенням експортного мита олійно-жирова галузь почала відроджуватись. Обсяги експорту насіння соняшнику скоротилися та, відповідно, збільшилося використання виробничих потужностей підприємствами галузі. Багато науковців вважали, що впровадження експортного мита негативно вплине на позицію України на світовому ринку олійних культур і країна не зможе конкурувати на світовому ринку рослинних олій. Натомість, сьогодні частка України в світовому виробництві соняшникової олії складає 21,6 %. Вона займає третє місце після Росії та ЄС. В 2009 році в Україні було вироблено 2,7 млн. тон соняшникової олії, у порівнянні з 2008 році, коли було вироблено 1,88 млн тон олії, виробництво зросло на 40 %. В 2009 році було перероблено близько 6 млн тон насіння соняшнику. В 2009 році було експортовано 2,1 млн. соняшникової олії (див. Рис. 2) на суму 1575,5 млн дол., у порівнянні з 2008 році, коли було експортовано 1,32 млн тон на суму 1707, млн дол., тобто на 58,5 % більше в кількісному порівнянні, але на 7,8% менше в вартісному [1, с. 23]. Україна залишається світовим лідером з експорту соняшникової олії, її доля в світовій торгівлі соняшnikовою олією 42 %. Сьогодні олійно-жирова галузь економіки є однією з бюджетотворюючих.



**Рис. 2. Експорт соняшnikової олії та насіння соняшнику [6, с. 15 та за даним Держкомстату України]**

Кількісні обмеження. В 2008 році було введено систему квотування та ліцензування експорту в березні-липні. Система квотування та ліцензування належить до найпоширеніших адміністративних інструментів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Квотування — це кількісне обмеження імпорту або експорту певної категорії товарів, а ліцензування — це умови і порядок надання державними органами спеціального дозволу на ввезення або вивезення таких товарів. Система була впроваджена з метою зменшення ціни на внутрішньому ринку, адже світова продовольча криза викликала величезний попит на українську соняшnikову олію, що призвело до її значного дорожчання і на внутрішньому ринку. Взагалі з 1975—2008 рр. світовий попит на рослинні олії значно зріс. Середнє щорічне збільшення споживання пальмової олії спостерігалось на рівні 8,4 %, ріпакової олії — 6,3 %, соєвої — 4,8 %, соняшnikової — 2,9 % [5, с. 15]. Увівши квотування та ліцензування, чиновники сподівались значно збільшити пропозицію олії на внутрішньому ринку, тим самим забезпечивши зниження цін. Однак цього не сталося, оскільки більшість підприємств галузі просто зупинили роботу. Тимчасова заборона на вивезення олії до Європи ускладнила ситуацію. Олійно-жирова галузь України понесла збитки через таке обмеження експорту, хоча в цілому за

рік все одно продемонструвала свою прибутковість. Квотування та ліцензування експорту виявились неефективним механізмом.

*Інші обмеження.* У 2008 році через виявлення в українській соняшниковій олії сторонніх домішок була накладена тимчасова заборона на її ввезення на ринки Європейського союзу, у зв'язку з чим українські оператори ринку зазнали величезних втрат. Україні довелося погодитись на більш жорсткі умови сертифікації, введення подвійного контролю якості — на території постачальника й отримувача. Разом з тим, введення нових вимог сприяло підвищенню якості вітчизняної олії та відновленню довіри до нашого продукту з боку європейських споживачів. Тобто були введені додаткові адміністративні важелі регулювання, які мають підтримувати постійно високий рівень якості.

*Торгівельно-політичні засоби розширення експорту.* Іншою важливою складовою системи регулювання експортної діяльності підприємств олійно-жирової галузі є податкові пільги, а саме 0 ставка експортного ПДВ. Вона була впроваджена з метою підтримки експортно-орієнтованих галузей, що сприяло би покращенню торгівельного балансу країни, збільшенню валютних надходжень та більш ефективній інтеграції України в систему міжнародного поділу праці. Але на сьогодні заборгованість держави перед підприємствами олійно-жирової галузі через неповернення експортного ПДВ більше 1,7 млрд, що вимиває обігові кошти підприємств [2, с. 20—21].

*Торгівельні угоди.* В рамках переговорного процесу при вступі України до Світової організації торгівлі в 2008 році було врегульоване питання скорочення експортного мита на насіння соняшника шляхом прийняття Закону України від 7 липня 2005 року № 2773-ІУ «Про внесення змін в Закон України «Про ставки експортного мита на насіння деяких видів олійних культур», який набув чинності після вступу України до СОТ. Як уже зазначалося вище Закон передбачає щорічне зниження мита на 1 % (до 10 % в кінцевому періоді) після вступу України до СОТ. Крім того, 31 травня 2007 року Верховна Рада України задовольнила ще одну вимогу СОТ та прийняла Закон України «Про внесення змін до ст. 2 Закону України «Про ставки експортного мита на насіння деяких видів олійних культур», який передбачає скасування з моменту вступу до СОТ індикативних цін на насіння деяких видів олійних культур.

Таким чином, відповідно до даного питання Україною були задоволені всі вимоги СОТ. В березні 2007 року Україна та Європейський Союз почали переговори відносно нової посиленої угоди, яка має замінити Угоду про партнерство, прийняту на період з 1998 по 2008 роки. Новою угодою має стати «Угода про асоціації». Угода про створення зони вільної торгівлі має стати однією із її основних елементів. Відповідно до неї має сформуватися спільний економічний простір України та ЄС в рамках поступової інтеграції до створення спільного європейського ринку шляхом поетапної реалізації вільного руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Майбутня зона вільної торгівлі має базуватися на домовленостях, що мають бути знайдені в рамках багатостороннього переговорного процесу, а також в результаті двосторонніх переговорів ЄС відносно вступу України в СОТ. Підприємства олійно-жирової галузі зацікавлені в збереженні домовленостей стосовно митного регулювання, які були знайдені з СОТ. В даному контексті ми маємо конфлікт економічних інтересів. З одного боку — бажання ЄС використати політичну перевагу задля забезпечення поставок з України дефіцитної сировини, з іншого боку — Україна, яка намагається й далі розвивати позитивні тенденції на олійному ринку. Відповідно до програми Єдиної сільськогосподарської політики до 2013, ситуація з олійною сировиною в ЄС складна, це єдиний сектор сільського господарства ЄС, який практично на 50% залежить від імпорту [3, с. 51—53]. Вимоги ЄС відносно скасування експортного мита на насіння олійних культур є загрозою для продовольчої безпеки України. Скасування експортного мита приведе до руйнування галузі, зупинки більшості заводів та поверненню до сировинного експорту. Підтвердженням такого негативного прогнозу може служити ситуація з ріпаком. Не дивлячись на те, що виробництво ріпаку в Україні різко зростає, 90 % його експортується, що унеможливило виконання державної програми «Біодизель». Україна має великий потенціал у виробництві ріпакової олії, але

через відсутність експортного мита за останній рік було перероблено лише 30 тис. тон ріпаку для виробництва масла, що складає 1,58 % валового збору ріпаку (див. табл.).

**Виробництво ріпаку та ріпакової олії в Україні\***

Показник	2007 рік	2008 рік	2009 рік
Посівна площа, тис.га	973	1 641	1 494
Валовий збір, тис. тон	1 047	2 873	1 899
Переробка на масло, тис. тон	117	158	30
Експорт ріпаку, тис. тон	906	2 637	1 850

\*За даними Держкомстату України

Аналізуючи ситуацію в агропромисловому комплексі України, можна стверджувати, що лише виробництво олії розвивається динамічно та стабільно. Скасування експортного мита на насіння соняшника приведе до дестабілізації на внутрішньому ринці та втраті позицій України на світових ринках, а також до втрати довіри зі сторони інвесторів.

22 січня 2009 року був зареєстрований №0115 Законопроект «Про ратифікацію Угоди (в формі обміну листами) між урядами України та Європейською комісією про експортне мито». Законопроект передбачає ратифікацію Угоди, підписаної 1 квітня 2008 року в Брюсселі, згідно якої мито, яке Україна використовує до вироблених всередині країни товарів і які будуть експортуватися в Європейський союз, буде скасоване з моменту набуття чинності Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та Європейським союзом.

**Висновки.** Таким чином, можна зробити наступні важливі висновки:

По-перше, в Україні сформована система регулювання зовнішньоторговельних операцій, яка включає інструменти регулювання, закріплені як у національному законодавстві так і в торгівельних угодах (двосторонні та багатосторонні) уряду з урядами інших країн.

По-друге, центральне місце в системі державного регулювання експортних операцій олійно-жирової галузі займає експортне мито на насіння соняшнику. Впровадження експортного мита мало багато позитивних наслідків, серед яких: стабілізація олійно-жирового комплексу, переорієнтацію експорту з сировинних продуктів до продуктів промислової обробки, збільшення валютних надходжень, збільшення доходу бюджету, створення нових робочих місць, сприяння розвитку переробної галузі, збільшення інвестицій у виробництво олії, скорочення обсягів виробництва насіння соняшнику та його експорту.

По-третє, важливою складовою системи регулювання експортної діяльності підприємств олійно-жирової галузі є податкові пільги, а саме 0 ставка експортного ПДВ. Але на сьогодні заборгованість держави перед підприємствами олійно-жирової галузі через неповернення експортного ПДВ більше зростає., що вимиває обігові кошти підприємств. Тобто цей інструмент, покликаний стимулювати експорт виконує зворотню функцію.

По-четверте, зі створенням зони вільної торгівлі між ЄС та Україною існує велика загроза для олійно-жирової галузі, адже дана угода передбачає скасування митно-тарифних бар'єрів між Україною та ЄС. Підприємства олійно-жирової галузі зацікавлені в збереженні домовленостей стосовно митного регулювання, які були знайдені з СОТ. Вимоги ЄС відносно скасування експортного мита на насіння олійних культур є загрозою для продовольчої безпеки України. Скасування експортного мита приведе до руйнування галузі, зупинки більшості заводів та поверненню до сировинного експорту.

**ЛІТЕРАТУРА**

1. Гаркавенко Ю.А. Сырьевая база масложирового комплекса Украины: ближне- и дальнесрочные перспективы. Потенциал Украины на мировом рынке растительных масел. / Масложировой комплекс. № 3 (26), октябрь 2009, С. 22—25

## **Економіка**

---

2. *Листопад В.Л.* Невозмещение НДС: хотите вернуть долги государства — пишите письма. // Масложировой комплекс. № 3 (26), октябрь 2009, С. 20—21

3. *Николаенко А.В.* Зона свободной торговли между Украиной и ЕС: чего ожидать производителям масла. // Масложировой комплекс. № 3 (26), октябрь 2009, С. 51—53

4. *Управление внешнеэкономической деятельностью: Учебное пособие 2-е изд.* — / Под общ. Ред. А.И. Кредисова. — К.: ВИРА-Р, 2001. — 640

5. *Хайкинботтом С.* Мировой рынок масличных: тенденции и перспективы / С. Хайкинботтом // Олійно-жировий комплекс. — 2008. — № 4. — С. 14—17.

6. *Экономические показатели масложировой отрасли Украины в 2008/09 МГ.* // Масложировой комплекс. № 4 (27), октябрь 2009, С. 15—21.

[palamaRCHUKLiNa@mail.ru](mailto:palamaRCHUKLiNa@mail.ru)

*Надійшла до редколегії 15.04.2010 р.*

*Стаття рекомендована до друку  
д-ром екон. наук, проф. Зайнчковським А.О.*